

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ.

Том I. С., 1985. Издателство на БАН, 740 с.

Главен редактор П. Динев, редактори

Л. Грашева, Св. Николова

Преди повече от 50 години акад. Юрд. Трифонов пише: „Интересът към славянските първоучители, Константин (Кирил) и Методий, в днешно време не само не намалява, но, напротив, постепенно се засилва. Колкото повече се изучават условията, в които са действували при турянето основите на славянската писменост, толкова повече излиза наяве, че двамата братя са били забележителни хора, които в много отношения са изпреварили разбиранията на своето време...“¹ — думи, под които с още по-голямо основание можем да се подпишем и днес. И ето, като закономерно следствие от този интерес, като отговор на една необходимост и като резултат от сериозното развитие на медиевистиката в България през последните десетилетия в ръцете на читателите е книга, каквато не беше се появявала в нашата книжнина, пък и никъде по света.

Една идея на покойния проф. Кодов, възприета от сътрудниците на секцията „Българска литература до Освобождението“ в Института за литература, е вече реалност и е редно да видим какви са „мерките“ на тази реалност, нейната насоченост, та дори и полза. Но преди това не може да не се подчертае, че в материализацията на идеята участвуват учени от различни специалности — не само литературни историци, но и езиковеди, палеографи, историци, археолози, изкуствоведи и пр.: една внушителна научна „фаланга“, която включва най-изтъкнатите специалисти в съответните области.

Веднага трябва да се каже, че „Кирило-Методиевска енциклопедия“, разбира се, има справочен характер. Но с това горе-долу се изчерпват допирните й точки с познатите ни енциклопедични издания. И тук въпросът не е само в обхвата на материала или пък в изчерпателността на неговото излагане. Кирилометодиевистиката е сложна научна дисциплина, твърде енигматична по редица свои показатели и това не е могло да не сложи отпечатък върху разработката на отделните статии в книгата. Ето защо основната отлика на енциклопедията, предпоставена от самата същност на разглежданите явления, се състои в нейната научност. Нека поясня: равнището „просто изброяване и систематизиране

на факти“ е невъзможно (в пълнота) там, където фактите обикновено не са еднозначни, не подлежат на еднолинейни оценки и възприятия. А точно такива са повечето от „фактите“, даденостите, свързани с Кирило-Методиевия комплекс от въпроси и на цялостната старобългарска култура от IX—X в. — следствие и развитие на Кирило-Методиевото дело. Твърде много спорни места и неточности има в тези факти; много от тях, макар и заявени пряко в историческите извори, не се покриват с останалите ни знания за съответните събития²; извалят се те и по логически път или пък направо са съвсем хипотетични. Така че в „Кирило-Методиевска енциклопедия“ научността не е просто метод на работа, а една от формите на отношение към материала. Към него е пристъпено с широта на мисленето: представени са различните хипотези (ако има такива) по съответните въпроси, взето е отношение към спорните моменти, но без налагане на всяка цена на личен възглед; в редица статии книгата надхвърля рамките и изискванията на един енциклопедичен справочник и се превръща в самостоятелно научно изследване — например статията „Азбуки старобългарски“, „Глаголица“ (П. Илчев) и др.

И за да приключа с характера на статиите в „Кирило-Методиевска енциклопедия“: те представят не компилация по известните факти и положения — което само по себе си е от значение за широк читателски кръг, — но и свод на съответната проблематика; научна систематизация на проблемите, която оставя „отворени валенции“ за по-нататъшни разработки или пък направо подбужда към тях. Акумулираното в енциклопедията знание е сериозен подтик за славянската филология и именно тук по моему е голямото научно значение на книгата.

„Кирило-Методиевска енциклопедия“ включва в себе си статии от областта на археологията, литературната история, езикознанието, палеографията, историята, архитектурата, изкуството, библистиката, историята на науката кирилометодиевистика и т. н. И трябва да кажа, че тази разпородност („еклектика“ от гледище на формалната оценка) съвсем не е механично и безпричинно смесване на различни научни дисциплини. Защото именно сборът от тези области води и

¹ Две съчинения на Константина Философа (св. Кирила) за мощите на св. Климента Римски. — СпБАН, кн. 48, 1934, с. 159.

² Да спомена поне противоречието, което се появява, когато съпоставим посочената у Черноризец Храбър година на създаването на славянската писменост, изчислена по византийското летоброене (855), с годините на управлението на княз Коцел.

до оформянето на цялостната представа за проблемите на Кирило-Методиевото знание като основа на българистичните и славистичните проучвания. Всяка статия цели да даде максимум информация за същината, но и за проблемите в разглеждания въпрос. Съвкупността от статиите дава и облика на цялото — първоосновата на българската и славянската култура, смисъла на Кирило-Методиевото дело, ролята на това дело и на България — негов органичен приемник — за създаването на третата европейска култура през средновековието — славянската, която поради преките си и постоянни връзки с Византия формира т. нар. „славяно-византийски културен кръг“.

Не съм в състояние да взема изчерпателно отношение към всяка от статиите в енциклопедията. Едни от тях са по-кратки, други — по-дълги, но това, което ги обединява, е безспорно точността на изложението, неговата стегнатост и наситеност. (В тая насока не мога да не спомена за големата редакторска работа на Л. Грашчева и Св. Николова по въвеждането на единност в отделните статии.) Все пак не мога да не се спра на някои от тях, които твърде добре разкриват съдържанието на „Кирило-Методиевска енциклопедия“, нейната насоченост и внушение.

Така например големите обзорни статии, посветени на възлови въпроси от Кирило-Методиевата проблематика, са призвани да дадат цялостна представа за различни явления, влизания в състава на тази проблематика.³ Такива са статиите: „Българската държава през IX—XI в.“ (Д. Ангелов), „Българската литература през IX—X в.“ (П. Динев), „Българската църква през IX—X в.“ (Т. Събев), „Архитектурата в България през IX—XI в.“ (Ст. Ваклинов), „Житийна литература“ (Кл. Иванова) и т. н. Те представят обобщение на съответните културни и политически явления, породени от Кирило-Методиевото дело за възхода на славяните.

Отделен дял, но съвсем пряко свързан с кирило-методиевските въпроси, съставят статиите, посветени на византийската култура, литература и политика, на славяно-византийските отношения, изобилно на духовния климат, в който се формира и развива делото на Кирил и Методий. Това са статиите: „Византийската литература през IX в.“ (Хр. Кодов), „Византийското изкуство през IX—X в.“ (К. Паскалева), „Византия“, „Византия и Рим до края на IX в.“, „Византия и славяните“ (Ив. Дуйчев) и т. н. Типологично сходни с тях са и статии от вида „Велика Моравия“ (Г. Сотиров) — информация за местата, в които са живели и работили солунските братя — и дори статии като „Гроб на Кирил“ (В. Пандурски, Б. Иванчев) и „Гроб на Методий“ (Г. Сотиров).

Вече споменах за стойността на статии като „Азбуки старобългарски“ и „Глаголица“. Ето защо в тази насока — в сферата на палеографията и кодикологията — трябва да добавя и това, че преизпитаното разглеждане в отделни статии

на всяка графема — кирилска и глаголическа, — извършено главно от Б. Велчева и П. Илчев, е една много сериозна основа за написването на това все още несъздаден труд „Българска кирилска (глаголическа) палеография“. Много ценни и полезни от това гледнище са и статиите, посветени на отделни старобългарски паметници, като Асемановото евангелие, Енинския апостол, Зографското евангелие и т. н.

Пряко свързана с палеографията е и старобългарската епиграфика, която не само представя разволя на една писменост, но и дава редица отговори на въпроси, свързани с духовния път на старобългарското писано слово. Ето защо включената в „Кирило-Методиевска енциклопедия“ статия „Епиграфика старобългарска“ (Ив. Добрев, К. Попконстантинов) представя интерес като първо сборно изследване на проявите на българската епиграфика от класическия период на средновековната българска култура. Не мога да не спомена в тая насока и статиите „Битолски надпис на Иван Владислав“ (Ив. Божилов).

Типът култура и светоглед, с който Кирило-Методиевото дело свързва славянството, е християнският — безспорно единствено прогресивният за разволя на славяните при конкретната историческа обстановка на Балканите и в Европа през IX в. Ето защо, макар и, строго погледнато, „библейстични“, статиите като „Евангелие“ (Ив. Добрев, К. Мирчев), „Библия“ (Сл. Вълчанов), „Апостол“ (Ив. Добрев) са твърде ценни и за широк кръг читатели, тъй като дават информация за идеологическата основа на епохата, за представите на християнството, от които Константин-Кирил и Методий тръгват, за да „изпреварят разбиранията на своето време“ (Юрл. Трифонов). Същевременно това са достъпни статии, които разкриват развитието на библейските текстове, техните литературни особености, но и мястото им в системата на старобългарската култура, историята на старобългарските старо- и новозаветни преводи.

Много интересна страна на „Кирило-Методиевска енциклопедия“ представят статиите за видни учени кирилметодиевисти. Практически тези статии съставят първото систематизирано изложение на самосъзнанието на съответната научна област. Подобен възглед се напраща, разбира се, едва след като се огледат от всички страни и се преченят като цяло въпросните статии. Защото те не съдържат просто библиография и биографични справки за съответните изследователи, а показват развитието на идеите, борбата на идеите, та дори и конфронтацията им. Оказва се, че в науката остава не само онова, което времето утвърждава като принос, но дори и „погрешните“ посоки на изследване, катализирани научното мислене в един или в друг план. Естествено основната стойност на тези статии си остава във „фактологията“, която съдържат, за делото на кирилметодиевисти от цял свят — Н. Ван Вейк, В. Велчев, Ев. Георгиев, П. Девос, П. Динев, Фр. Дворник, Ив. Дуйчев и мн. др.

Не се съмнявам, че не съм успял да обхвана в пълнота съдържанието на „Кирило-Методиевска енциклопедия“; има какво да се каже и за статии, свързани с историята на България, на-

³ Делото на Кирил и Методий е оная основа, която формира старобългарския културен феномен от IX—X в. Ето защо енциклопедията до голяма степен е и енциклопедия за този феномен.

пример „Борис I“ (В. Гюзелев), с личности и събития от Кирило-Методиево време или пък със старобългарските културни средища като Зографския манастир. Ще отбележа само още един момент, който разкрива добавъчно сериозността на извършеното от авторите на т. I от „Кирило-Методиевска енциклопедия“ — библиографията. Всяка статия съдържа подробна и изчерпателна библиография, проверена „де визу“, в която със стремеж за всеобхватност са представени всички важни изследвания по разглеждания въпрос. А това е солиден принос към написването на пълна „Кирило-Методиевска библиография“ (статия с подобно заглавие се съдържа в тома) и фактически е форма на тази библиография.

При създаването на книги от вида на „Кирило-Методиевска енциклопедия“ пропуските изглеждат са неизбежни. Става дума за пропускането на някои факти, които дори и да не заслужават отделни статии, биха могли да бъдат поне упоменати по някакъв начин. Така например, макар и скромни, но приносът на италианския славист Анджеоло Данти можеше да бъде отбелязан поне с няколко думи и под някаква форма.⁴ Това е принципно положение и то, мисля, се отнася за всички онези учени, които, макар и не от величината на един Дворник например, са дали своя влог в кирилометодиевистиката.⁵ Могат да се формулират и някои пожелания за добавки в цялостния индекс на статиите. Например в словника липсва „Деяния апостолски“, каквато е от векове научната номенклатура на тази книга, с препратка към „Апостол“ и т. н.

Разбира се, това са добавки, които могат да се внесат и по-нататък. По-важното е, че е извършена огромна събирателска и изследователска работа, която е ориентирана към учени, но и към всички останали културни хора. А това е още един плюс за енциклопедията, защото тя не е книга за „посветени“ или някакво езотерично четиво, в което се прониква трудно, а достъпно изложение на много важни за всеки българин, и славянин културни явления. Оттук и нейното извънредно широко значение — национално по същност, но и, както е при подобни книги,

надхвърлящо националните граници; една „национална“ книга, в която се държи сметка, че сме част от света. „Кирило-Методиевска енциклопедия“ е сред несъмнените постижения на социалистическата наука, представяща ни не само по линията на миналото — времето, в което България, българите и българското се формират на основата на Кирило-Методиевото дело, — но и от позициите на днешните, пораснали много възможности на българската научна мисъл.

Трифон Банков

НАЧАЛОТО НА ЕДНО ЗНАЧИТЕЛНО ДЕЛО

(Сборник „Периодика и литература“.

Т. I — 1877—1892 г. С., 1985, Изд. на БАН, 1062 с.)

Излезе от печат дългоочакваният първи том от голямата десеттомна поредица „Периодика и литература“, която се подготвя и издава от Института за литература при БАН под главното редакторство на проф. Милена Цанева и при сътрудничеството на почти всички кадри на института и многобройни сътрудници извън него. Дори само по машабите на работата може да се съди за значимостта на това научно дело, макар че количественият или организационният аспект е най-външната и обикновено не най-показателната за същността на изданието страна. Споменах, че поредицата се очакваше с нетърпение не само от членовете на авторския колектив (тук ми се струва уместно да изразя недоумение от изключително дългите издателски срокове), но и от цялата културна общественост. Какво е примамливото в тази поредица? Преди всичко искам да разгранича интереса, който може да се прояви от различни професионални кръгове, към резултатите на това начинание. Преди всичко, разбира се, неговата стойност е най-голяма за историята на литературата. Ненапразно изданието е замислено като подготовителен етап към многотомната история на българската литература, макар че по стойност едва ли би могло да бъде квалифицирано като „помощно“, а по-скоро като конкуриращо самата многотомна история. И ценността на поредицата, струва ми се, най-малко се проявява в богатия фактически материал, обхващащ всички (без политическите вестници) литературни и смесени издания. Само който се е ровил в необхватното море на българската периодика, може да си представи какво значи това. На практика едва днес за първи път имаме възможност да съберем целия фактически материал, що се отнася до конкретното протичане на българския литературен живот. Досега, колкото и задълбочени да бяха изследванията на отделни учени или дори на цяла група, техните усилия оставаха ограничени от конкретната им изследователска задача, от недостъпността и непроучеността на голяма част от малките издания и пр. Действително най-големите периодични издания са добре изучени, но пък съставянето на една система от взаимовръзки, които всъщност съставляват вътрешната структура на литературния живот, е постижение едва на днешната поредица.

⁴ Вж. неговото изследване *L'itinerario spirituale di un santo: dalla saggezza alla sapienza. Note su cap. III della Vita Constantini*. — В: Константин-Кирил Философ. Материали от научните конференции по случай 1150-годишнината от рождението му. С., 1981, 37—58.

⁵ В тази насока не мога да не отбележа и името на византолога Робърт Браунинг (съпадението с името на поета е все пак случайност), автор на твърде интересна — аналитична, но и концептуална — монография за византийско-българските отношения, изградена на съпоставителни принципи. Вж. R. Brown. *Byzantium and Bulgaria. A comparative study across the early Medieval frontier*. Berkeley and Los Angeles, 1975, 232 p. (University of California Press).

Едва ли е нужно да се споменава, че византийско-българските взаимоотношения и взаимодействия са не единствено „тема, сама по себе си“, но и един от средишните въпроси в кирилометодиевистиката.